

Жарко ЂУРОВИЋ

ДЕХУМАНИЗАЦИЈА ИДЕАЛА У РОМАНУ „ОДЛУЧАН ЧОВЈЕК”

Идеолошки занос је једна од најсложенијих и најпромјенљивијих одлика духа. Зна човјека да опсједне ентузијазмом највећег степена. Зависно од интригантности идеја чије се постулације врхуне захтјевом личне одабраности. Занос је најдоминантнији кад је успостављен синхрони однос идеје и интереса. Било да је ријеч о политици или о некој другој људској опсједнутости. Политика је одувијек огрнута привидом добрих намјера. Нарочито у тренутку њиховог заметања. Послије добију друкчије визуре, често одгурнувши од себе првотне добротности. То је оно стање кад се губи осјећање за мјеру и логичко расуђивање. Свака идеја има токове свога трајања, окуке и замршења. Кад преври, кад се њени удјели узвртложе, кад их озон напусти, једноставно се преобрате у нежељени исход. Неријетко у трагични досије човјекове егзистенције.

Идеју која је остала без озона Лалић није силуетирао само у „Одлучном човјеку”. Она се препознаје и у неким другим његовим дјелима, али је у овом роману најизразитија. Природно је да се у идеал уграђују врлине. То се чини да би он заживио на дужи рок и да би тиме потврдио разлоге свога постојања. Омаман је јер је саткан од заводљивих призива будућег добра. Млади хрле да му понуде енергију. Без ње нема запућења у замишљене циљеве. Како одређена идеја није ванвременска категорија, она се мора потврђивати у разним временским круговима. Мора проћи и кроз болне истине да није засвагда дата. Да се не може лишити старења и гробљанских епилога. Ја у томе предзнаку видим знакове неуништивости човјека. Свијет без својих супротности и није свијет.

Зарана, у младићким данима, Лалић је комунистички идеал прихватио као константу која ће футуру дати облике побожења. Али како живот прате многа суочења, најчешће драматична и болна, брзо је сазнао да је живот незамислив без чворишта и сумњи. Да једно друго условљава и

пориче. Сходно тој неумитности, и идеал постаје биће са више лица. Зна да ортакује са злом, као у случају Боја Шанчевића, који под слоганом „једнакост за све” чини непочинства најгоре врсте. Чак и у старости, када се сабира садржај живота, не увиђа да је његова окрутност била у раскораку са проповиједаним сновима о бољитку. Чак и љекара који дијагностицира његову болест третира као завјеру противу друштва. Себе замишља његовим заштитником, а злочин ревношћу према изабраној идеји!

Преко Бојовог лика Лалић слика моралну нестабилност друштвене врхушке, која се отуђила од прокламованог идеала, замијенивши га гестовима скупих наплата. Често и преко злочина. Лалић их је назначио путем дијалогских и монолошких маркација. У њима се лик Боја Шанчевића исказује у патоложеној равни. Патологија је његов нутрени атлас. Аутор обилази тачке тога атласа, усредсређујући се на јунаково самозадовољство властитом окрутношћу у вријеме власти. Кад се нашао ван ње, у пензији, мислима то вријеме „премотава” жалећи за својом негдашњом силом.

Овај Лалићев лик никада није осјећао болан одјек другог. Писац га је именовао одлучним човјеком, ближе рећи човјеком моралних прекорачења. Патолошко у њему ствара жестоке смутње у идеолошком назору. Не бира се начин да се склони неистомишљеник или ривал са позиције друштвеног, а тиме и личног важења. Кад је спирала моћи нестала, када се морало живјети са собом, овај лик захвата стање перманентне кризе. Не што га тишти грижа савјести (ње нема), него што не може да прихвати становиште да је сувишан другима.

Лалић поступно дограђује лик одлучног човјека, досјенчавајући његову осветничку природу, у свакој прилици. Он то чини путем визијског кода, нијансу по нијансу, али више кроз оптику саговорника – довитљиве љекарке, пјесника саборца и других, који слободно вријеме дијеле са овим човјеком деструктивне нарави. У тренуцима самоће, демони га обилазе и психу ломе. Умножавају циклотимичне слике из многих етапа живота, у првом реду ратног времена у коме је калио своју безграничну острвљеност. Како и свијест има своје новонастале облике, неке у виду стрепње, а неке у виду кајања, одлучног човјека карактерише ова прва одлика. Он од прошлости стрепи. Попут авети, она се надноси над њим. Ево једног таквог примјера: *Ноћу стирејейим штиа ће ми дан донијейти, а дању ме мучи брија какве ми снове и йриказе ноћ йрийрема.*

У животу се многе ствари јављају у двосмисленој оптици. Ваљда зато што су сновно и постојеће у вајкадашњем дуалитету. Ријетко када може доћи до приближавања њихових константи. Бојо је изгубио сновно осјећање оног тренутка када је стекао идеолошко важење. Оно није потрло само сновне тангенте у себи него их је потрло и у другима. Поменуто ва-

жење узрочник је тога потирања. Природно би било да људско поступање буде у зависности од унутрашњег осјећања. А шта рећи за човјека који нема осјећања? Бојов ментални склоп саткан је од неразумна геста и склон је да смишља патворине зла. Он је своју вољу уперо ка маникалном циљу – да бестрага неистомишљенике.

Вољењем се стиче страст, али само кад оно не угрожава другога. Страст овог Лалићевог јунака огледа се у перманентном тражењу туђих гријехова. Природу такве личности треба сврстати у категорију целата. Лалић је даје у метафоричким нијансама и када причано поприма дневничка обиљежја. Писац бјежи од интонације таквог типа у монолошку раван, увјерен да је тиме истиснуо из приче фељтонистички призвук. Рекао бих да монолошко представља срећну подлогу у рељефисању сваког лика понаособ. Монолог овдје има уравнотежен ритам и згуснута психолошка чворишта.

Лалић главног јунака слика као човјека без људског видокруга. Заљубљеног у свој демонизам. Када се исказује прекомјерном идеолошком страшћу прелази у комику. Вријеме му даје такву идентификацију. Лалић је рачунао на фактор времена. На његове ретушеве. На морална премјеравања престапа који се у мутним временима схватају као природни феномен.

Саговорници су дограђивачи судбине главног лика. Лалић као мајстор приче зна како се од дијелова прави мозаик драме. Зна гдје су чворишне тачке. А кад то зна, лакше је успоставити каузалан однос и између различитих менталитета. Зна вјешто да маркира њихове дубинске односе. Да им да узбудљиву романсијерску моделацију. У осликавању бројних јунака романа, а посебно Бојовог лика, Лалић се служи сарказмом. Он тај сарказам реализује у префињеном облику – путем луцидно фиксираних опаски, који нарацији обезбјеђују пуну животност. Писац има изванредно чуло за контрастику. Зна антиповоде да приближи и да их изнутра психолошки обоји, што је за слику одређеног лика или појаве веома значајно. У мишљењу бих ишао и даље и рекао бих да је контемплативно стање код Лалића изказано у једноставној постави, али да има богату симболичку функцију. Посједује уједно семантички и визијски услов казивања.

У „Одлучном човјеку”, као у ријетко којему Лалићеву роману, осјећа се присуство јаке комуникативне моћи. Да ли је то узроковано актуелношћу теме или неким другим феноменом, тешко је рећи. Ја бих, ипак, рекао да је моћ о којој је ријеч диктирана пишчевим унутрашњим набојем. Тамна страна јунаковог субјекта просто је вапила за таквим рецепцијским инструментаријумом, гдје се предметна материја фокусира у градацијским тоновима, живо. Уосталом, структури јунакове патолошке психе

поклоњена је пуна пажња. То се реперкутује у мајсторском преносу бића јунакове психе на биће нарацијске сугестије.

За писца није био толико важан временски распон јунаковог живописа колико његов деструктивни радијус. На измаку живота, јунак ове Лалићеве прозе испољава резигнацију што не може и даље да режира „драме са кобним завршетком”. Ратне другове криви што су посустали у обрачуну са класним непријатељем. Он у казни других види свој тријумф. Особине „Одлучног човјека” писац вјешто трансплантира у приповједно ткиво, чија се амплитуда креће простором минулих година у које је уложио повелик капитал сваковрсних поганстава, тврдо вјерујући да тиме визира своју нераскидиву везу са „вишим циљевима”. То се као рефрен протеже читавом књигом. Писац осјећање „вишег циља” даје у вишеслојној димензији, гдје свако сваког сумњичи за нешто.

Све спада у домен приче, па и тумачење идеала. Он се не може подвести због своје смислене варљивости у нешто што би задржавало статус апсолута. Идеал зависи од природе свијести онога ко га артикулише. Неком је ближи овај, а неком онај облик његовог посвојења. Лалићев јунак Бојо својим поступцима дехуманизује идеал слободарства. Несрећа је у томе што он замишља да га штити. Можда је томе крив идеолошки концепт да циљ не бира средства. Узео га је као правило живота. Тада се идеал репродукује у изокренуту слику, у сабласти живота.

Одувијек је идеологија бирала свој идеал. Када губи својство природности, претвара се у присилу. Јачег је интензитета од врлине и већег домашаја од добротe. Лалићев Бојо био је свјестан тога. Критеријум истине потискивао је колико је могао, а могао је много јер је оличавао захтјеве врхова власти, гдје се путем страха остварује властита каријера.

Сложићемо се са мишљу да се вријеме идентификује по трајању стечених идеја. У стечене идеје иду и стечена сазнања. Избирачи одређене идеје своја чињења могу моделовати супротно њој. Тада су обично посљедице поразне. Ирационална превласт таквим их чини. Ми им дајемо третман негативног лика, не без разлога.

Морао је да прође повећи временски циклус да се разазна погубност идеала Бојове типности. Лалић је бриљантно профилисао ту врсту „заразе”, чијем је ширењу било посебно приљежан овај пишчев јунак. Лалић га је трансформисао као личност која се отуђила од изворног слободарског идеала. Он је то учинио обухватно и слојевито, не запостављајући ни остале јунаке, који путем особених дијалогских матрица моделују комплетност главног лика. Ја то издвајам као изузетну пишчеву страст.

Вјероватно да порив зла долази из човјекове несвијести. Долази да затвори врата разуму. Уочавам да бира вријеме настанка. Међутим, обично

се гнијезди у напетим ситуацијама рата, мада има моћ обнављања и ширења и у привидно мирним условима. Примитивца је тешко свикнути на опраштање. Лалићев Бојо припада таквом соју људи. Његово је биће саздано од мноштва пукотина кроз која струји вјетар зла и ништавила.

Прејакe љубави нијесу трајуће љубави. Тако је и са идеалом. Траје док га држи пламен хумане идеје. Кад она понестане, кад дође до њене деформације, претвара се у своју супротност.

Лалић је у „Одлучном човјеку” такве појаве ставио под лупу рефлексије. Извлачио одатле срж своје приче, у којој је, као на длану, објелодањена дехуманизација идеала. Прљаве га руке срамоте и обешћашћују. Ту срамоту писац је мајсторски обликовао, држећи се гесла Марка Миљанова да ваља друге бранити од себе. Тада бисмо ликове као што је Бојо рјеђе сретали.

